

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Το Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (ΙΔΟΣ), που έχει ιδρύσει ο Σύνδεσμος ΑΕ και Επιχειρηματικότητας, διοργάνωσε την Τρίτη, 12 Απριλίου 2022, διαδικτυακή συζήτηση με θέμα: *Διεθνείς Σχέσεις και ο πόλεμος στην Ουκρανία*. Ομιλητές ήταν οι: Παναγιώτης Τσάκωνας, Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του ΕΚΠΑ, Κύριος Ερευνητής ΕΛΙΑΜΕΠ, Κώστας Υφαντής, Καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, , Αστέρης Χουλιάρας, Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου και Διευθυντής, Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (ΙΔΟΣ).

Στόχος της συζήτησης ήταν: να προσδιοριστούν ποιες θεωρητικές προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων είναι σε θέση να ερμηνεύσουν την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, να εντοπιστούν οι αιτίες του πολέμου στην Ουκρανία και να διερευνηθεί, εάν ο πόλεμος της Ουκρανίας μπορεί να μεταβάλει τον τρόπο που μελετάται η διεθνής πολιτική και το σύγχρονο διεθνές σύστημα.

Στην εισαγωγική του τοποθέτηση ο κύριος Χαράλαμπος Τσαρδανίδης έθεσε ορισμένα ερωτήματα για τον πόλεμο στην Ουκρανία και τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος αναρωτήθηκε αν οι διεθνολόγοι διαθέτουν τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για την ανάλυση του πολέμου, ποια θεωρητική προσέγγιση είναι η καταλληλότερη και αν ο πόλεμος αυτός συνεπάγεται τη δημιουργία ενός νέου διεθνούς συστήματος. Ο κύριος Κώστας Υφαντής, ξεκίνησε την ανάλυσή του, τονίζοντας ότι ο κόσμος είναι ιδιαίτερα περίπλοκος. Ανέφερε εν συνεχεία, ότι όλες οι θεωρίες αποτελούν σε κάποιο βαθμό απλουστεύσεις και γι' αυτό καμία θεωρία από μόνη της δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει συνολικά ένα γεγονός διεθνής πολιτικής. Η θεωρία, η οποία κατά τη γνώμη του είναι σε θέση να ερμηνεύσει με το πιο πειστικό τρόπο την εν λόγω εισβολή, είναι ο δομικός ρεαλισμός του Kenneth Waltz. Η θεωρία αυτή, όπως και όλες οι ρεαλιστικές θεωρίες, περιγράφουν έναν άναρχο κόσμο, από τον οποίο απουσιάζει μια ανώτατη αρχή, η οποία θα είναι σε θέση να διασφαλίσει την ασφάλεια των κρατών. Η αναρχία αυτή, που διαπνέει το διεθνές σύστημα, αναγκάζει τα κράτη να φροντίζουν μόνα τους για την ασφάλεια τους και ταυτόχρονα να ανησυχούν συνεχώς για την ανάδυση ενός επιθετικού παράγοντα στο διεθνές περιβάλλον, επιφέροντας τελικά την επικράτηση της πολιτικής της ισχύος. Στη συνέχεια ο κ. Υφαντής, τόνισε, ότι τα κράτη είναι βασικά ορθολογικοί δρώντες. Αυτή η διαπίστωση αποτελεί εξάλλου μία από τις βασικές παραδοχές του δομικού ρεαλισμού. Εντούτοις ο φόβος, που απορρέει από το άναρχο διεθνές σύστημα, οδηγεί τα κράτη ορισμένες φορές στην υιοθέτηση μη ορθολογικών συμπεριφορών. Ως εκ τούτου η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, όπως και η αμερικάνικη εισβολή στο Ιράκ το 2003, μας υπενθυμίζουν, ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις κάποιες φορές αναλαμβάνουν ανορθολογική δράση, η οποία οφείλεται στη πεποίθησή τους ότι απειλούνται ζωτικά τους συμφέροντα. Βέβαια τονίζει, πως η ερμηνεία αυτή σε καμία περίπτωση δεν νομιμοποιεί τέτοιου είδους συμπεριφορές, ενώ η ηθική καταδίκη, σύμφωνα με τους ρεαλιστές, δεν είναι σε θέση να αποτρέψει τέτοιου είδους συμπεριφορές. Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, σύμφωνα με τον κ. Υφαντή, υπογραμμίζει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο τη σημασία

της σκληρής ισχύος ως εργαλείο επιβίωσης στο άναρχο διεθνές σύστημα. Ο πόλεμος αυτός θα αποτελέσει σταθμό, καθώς οξύνει την πόλωση στο διεθνές σύστημα, χωρίς όμως να μεταβάλλει την ουσία ή τους πόλους του συστήματος. Η Ρωσία με τον πόλεμο αυτό ουσιαστικά επιδιώκει να δημιουργήσει μια σφαίρα προνομιακών συμφερόντων στη γειτονία της. Οι επιδιώξεις αυτές δημιουργούν συσπειρώσεις στην Ευρώπη, ενώ παράλληλα διευρύνουν και εμβαθύνουν τις υφιστάμενες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ της Ρωσίας και της Δύσης. Ο ρόλος του ίδιου του προέδρου Πούτιν αναφέρει ο κ. Υφαντής, θα πρέπει να αξιολογηθεί σύμφωνα με τον δομικό ρεαλισμό ως λιγότερο σημαντικός. Θα μπορούσε δε να λεχθεί, πως ο Πούτιν κινητοποιείται από μια πληθώρα παραγόντων, όπως οι αυτοκρατορικές παρορμήσεις του, η κουλτούρα ασφαλείας που έχει διαμορφωθεί στη Ρωσία καθώς και από ορισμένες προσλήψεις που κυριαρχούν για τη ρωσική εθνική ασφάλεια και για τη θέση της Ρωσίας στο διεθνή καταμερισμό σκληρής ισχύος. Όλοι οι εν λόγω παράγοντες, με εξαίρεση τις προσλήψεις, είναι σύμφωνα με το δομικό ρεαλισμό μη διαπραγματεύσιμοι.

Ο κύριος Παναγιώτης Τσάκωνας στην τοποθέτησή του ανέφερε πως η ρωσική εισβολή εξηγείται με περισσότερη ακρίβεια από το νεοκλασικό ρεαλισμό, ενώ σημαντική κατά τη γνώμη του είναι η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας. Η στρατηγική κουλτούρα τονίζει, διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο ένα κράτος αντιλαμβάνεται την ασφάλεια του, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο θεάται τους περιορισμούς ή τις ευκαιρίες που θέτει το διεθνές σύστημα. Με άλλα λόγια η στρατηγική κουλτούρα θα καταδείξει ποια θα είναι η στρατηγική συμπεριφορά, που θα επιλέξει το εκάστοτε κράτος. Τα κράτη επεξεργάζονται με διαφορετικό τρόπο τις εν λόγω ευκαιρίες ή τους περιορισμούς, καθώς και τον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος. Συνεπώς είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο προσδιορισμός του τρόπου, με τον οποίο κάθε κράτος αντιλαμβάνεται τις αλλαγές στην ισορροπία ισχύος, καθώς και του τρόπους με τους οποίους προσαρμόζεται στο διεθνές περιβάλλον. Μολαταύτα υπογραμμίζει, ότι ο εντοπισμός του ρόλου, που διαδραματίζει η στρατηγική κουλτούρα, καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση, ειδικά στα δημοκρατικά καθεστώτα, καθώς αποτελεί μια από τις πολλές παρεμβαλλόμενες μεταβλητές που επηρεάζουν τις στρατηγικές επιλογές ενός κράτους. Η δυσκολία αυτή μετριάζεται, όμως, σε μεγάλο βαθμό, όταν πρόκειται για αυταρχικά καθεστώτα, όπως εκείνο της Ρωσίας, διότι στις περιπτώσεις αυτές η στρατηγική κουλτούρα καθίσταται ο κεντρικός παράγοντας ερμηνείας της συμπεριφοράς ενός κράτους. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον νεοκλασικό ρεαλισμό τα κράτη προβαίνουν στην αναζήτηση είτε ασφάλειας, είτε ισχύος. Τα κράτη,, δηλαδή είτε βιώνουν ένα μη επιθυμητό δίλημμα ασφαλείας στο πλαίσιο της διεθνούς αναρχίας και αναζητούν εγγυήσεις για να νιώσουν ασφαλή είτε βιώνουν ένα ηθελημένο δίλημμα ασφαλείας και αναζητούν ισχύ για να νιώσουν ασφαλή. Τα κράτη, είτε είναι μεγιστοποιητές ισχύος, είτε μεγιστοποιητές ασφαλείας. Εντούτοις ο κ. Τσάκωνας υπογραμμίζει πως - μολονότι σπάνια- ορισμένα κράτη λειτουργούν εκτός του διλήμματος ασφαλείας. Δηλαδή επιδιώκουν την επέκταση για την επίτευξη στόχων που δεν σχετίζονται απόλυτα με την ασφάλειά τους. Τα κράτη αυτά τα ονομάζει εγγενώς επεκτατικά. Μία εν λόγω περίπτωση είναι και το καθεστώς Πούτιν. Σύμφωνα, λοιπόν, με το νεοκλασικό ρεαλισμό, στην υπό συζήτηση εισβολή υφίσταται ένα ιμπεριαλιστικό δίλημμα και όχι ένα πραγματικό δίλημμα

ασφάλειας. Αυτό σημαίνει, ότι η Ρωσία επιθυμεί να επεκταθεί και είναι πρόθυμη να αναλάβει υψηλό ρίσκο για να μεταβάλλει το status quo και για να ικανοποιηθούν οι φιλοδοξίες του Πούτιν, ακόμα και εάν διακινδυνεύεται η επιβίωση του καθεστώτος, καθώς με βάση το «ιμπεριαλιστικό δίλημμα», όπως ο Jack Sneider το έχει διατυπώσει, η Ρωσία προσλαμβάνει το διεθνές περιβάλλον με τρόπο ανασφαλή και το στοιχείο της επέκτασης είναι απαραίτητο για την επιβίωσή της. Πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία, σύμφωνα με τον κ. Τσάκωνα, επιδιώκει να αποκτήσει με κάθε τρόπο και κάθε διαθέσιμο μέσο τον απόλυτο πολιτικό και πολιτισμικό έλεγχο του μετασοβιετικού χώρου στο εγγύς εξωτερικό της. Η προσπάθεια νομιμοποίησης της εν λόγω επιδίωξης βασίζεται σε αναχρονιστικά και μη πειστικά επιχειρήματα. Η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014 αποτέλεσε, όπως ανέφερε ο κ. Τσάκωνας, απάντηση στην ενδεχόμενη προσέγγιση της Ουκρανίας με την Ε.Ε, μετά την απομάκρυνση από την εξουσία του Ουκρανού Προέδρου Γιανουκόβιτς. Επίσης, η Ρωσία εδώ και καιρό χρησιμοποιεί κάθε μέσο που έχει στη διάθεση της, για να διχάσει τους ευρωπαϊκούς λαούς, υποστηρίζοντας οικονομικά όλα τα ακροδεξιά και νεοφασιστικά κόμματα και ενθαρρύνοντας όλες τις ευρωπαϊκές κρίσεις. Συνεπώς ο κ. Τσάκωνας υποστηρίζει, πως η Ρωσία έχει ξεκινήσει ήδη έναν υβριδικό πόλεμο, τον οποίο η εισβολή στην Ουκρανία απλώς συμπλήρωσε με συμβατικά μέσα, καθιστώντας τον ολοκληρωτικό.

Σύμφωνα με τον κύριο Αστέρη Χουλιάρα οι κονστρουκτιβιστικές θεωρίες μπορούν να εξηγήσουν καλύτερα τους λόγους της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία. Αρχικά ανέφερε, πως στις διεθνείς σχέσεις ο κονστρουκτιβιστισμός δεν αποτελεί ένα συγκροτημένο θεωρητικό σώμα, αλλά αντίθετα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πλέγμα από θεωρητικές προσεγγίσεις. Οι κονστρουκτιβιστές θεωρούν, ότι οι διεθνείς σχέσεις κατασκευάζονται από κοινωνικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες. Δίνουν επίσης μεγάλη έμφαση στις ιδέες, οι οποίες κατά τη γνώμη τους κατασκευάζουν την ταυτότητα και τα συμφέροντα ενός κράτους. Μερικοί δε από τους κονστρουκτιβιστές πιστεύουν ότι η αναζήτηση της αλήθειας είναι μάταιη. Ο κονστρουκτιβισμός ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο ιδεών, που ονομάζονται μεταθετικιστικές και περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και ψυχολογικές ερμηνείες. Ο μεταθετικισμός, σε αντίθεση με το ρεαλισμό και τον φιλελευθερισμό που επικεντρώνονται στις πηγές και τις μορφές άσκησης της ισχύος, εστιάζει στο πως γίνεται κατανοητή η ισχύς. Στη συνέχεια ο κ. Χουλιάρας αναφέρθηκε στα ρωσικά επιχειρήματα που διατυπώθηκαν για την πραγματοποίηση της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία τα οποία περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την ενδεχόμενη επέκταση του NATO προς τα ανατολικά, την υποτιθέμενη γενοκτονία που διαπράττεται στις ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας (Ντονμπάς), καθώς και την υποτιθέμενη ανάγκη «αποναζιστικοποίησης» της Ουκρανίας. Κανένα από τα επιχειρήματα αυτά, σύμφωνα με τον κ. Χουλιάρα, δεν ευσταθεί, διότι πρώτον δεν υπήρχε καμία περίπτωση η Ουκρανία να επιτύχει την ένταξή της στο NATO, δεύτερον, γενοκτονία δεν υφίσταται, καθώς η Ρωσία δεν έχει θέσει ποτέ το ζήτημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και, τρίτον, η «αποναζιστικοποίηση» δεν έχει νόημα καθώς το ακροδεξιό κόμμα της Ουκρανίας δεν ξεπέρασε το 3% στις εκλογές. Ο κ. Χουλιάρας υποστήριξε στη συνέχεια, πως θα μπορούσαν να διατυπωθούν πέντε διαφορετικές ερμηνείες για την εισβολή. Η πρώτη ερμηνεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ρωσική ταυτότητα. Ο ρωσικός εθνικισμός είναι εδαφικός εθνικισμός. αποδίδει δηλαδή μεγάλη σημασία στο έδαφος. Υφίσταται, λοιπόν,

μια συνέχεια με τη σοβιετική περίοδο, διότι το αίσθημα της περικύκλωσης, που ήταν διάχυτο στη σοβιετική ηγεσία, παρατηρείται και σήμερα να διακατέχει τη ρωσική ελίτ. Βέβαια το στοιχείο αυτό της συνέχειας δεν συναντάται σε όλους τους τομείς. Για παράδειγμα κατά την περίοδο διακυβέρνησης Γιέλτσιν το ενδιαφέρον της Ρωσίας για τη ρωσική ομογένεια ήταν σχεδόν ανύπαρκτο (την αντιμετώπιζε περισσότερο ως πρόβλημα παρά ως ευκαιρία). Συνεπώς, το ενδιαφέρον που επιδεικνύει σήμερα ο Πούτιν για τους Ρώσους ομογενείς είναι κάτι νέο και προσλαμβάνει χαρακτήρα εδαφικό και όχι πολιτισμικό, διότι ο εκτός συνόρων ρωσικός κόσμος προσδιορίζεται με έναν ιδιαίτερα ασαφή τρόπο (π.χ. πάρα πολλοί ρωσόφωνοι νοιώθουν Ουκρανοί). Υφίσταται, λοιπόν, ένα ζήτημα που αφορά την έννοια της ρωσικής ταυτότητας, το οποίο προσδιορίζει τη ρωσική ιδιαιτερότητα. Η δεύτερη ερμηνεία αναφέρεται στο συλλογικό τραύμα του ρωσικού λαού, το οποίο οφείλεται στη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο ίδιος ο Πούτιν την χαρακτήρισε ως τη μεγαλύτερη γεωπολιτική τραγωδία του 20ού αιώνα. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ επέφερε την εδαφική συρρίκνωση της Ρωσίας και ανάγκασε το ρωσικό λαό να συνειδητοποιήσει πως ηττήθηκε ιδεολογικά από το φιλελευθερισμό. Συνειδητοποίηση ιδιαίτερα τραυματική, αν αναλογιστούμε πως ο σοβιετικός και ιδιαίτερα ο ρωσικός χώρος επί δεκαετίες αυτοπροσδιοριζόταν ως ιδεολογική κοιτίδα ενός καλύτερου κόσμου. Στη πραγματικότητα βέβαια, όπως αναφέρει ο κ. Χουλιάρας, η Σοβιετική Ένωση, αν εξαιρέσουμε τη κατοχή μεγάλου οπλοστασίου πυρηνικών, δεν υπήρξε ποτέ υπερδύναμη, ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός, πως το μαρξιστικό-λενινιστικό μοντέλο της ΕΣΣΔ υιοθετήθηκε μόνο από ένα πολύ περιορισμένο αριθμό χωρών. Η τρίτη ερμηνεία εδράζεται στην ιδεολογία του καθεστώτος Πούτιν. Το σημερινό καθεστώς της Ρωσίας και ιδιαίτερα ο Πρόεδρος Πούτιν φαίνεται να επηρεάστηκε σημαντικά από δύο Ρώσους διανοούμενους: τον Alexander Dugin και τον Ivan Ilyin. Ο πρώτος είναι θιασώτης του ευρασιανικού φασισμού και ο δεύτερος του χριστιανοφασισμού. Μάλιστα ο Ivan Ilyin αρνείτο να αποδεχτεί πως οι Ουκρανοί αποτελούν μια διακριτή εθνική οντότητα και θεωρούσε, πως οι Ρώσοι είναι ο εκλεκτός λαός, ο οποίος όποτε πολέμησε βρισκόταν σε άμυνα και καλούνταν να αντιμετωπίσει συνεχώς αδικίες εις βάρος του. Η Ρωσία είναι μόνο το θύμα και ποτέ ο θύτης. Η τέταρτη ερμηνεία αναφέρεται στην περιφρόνηση με την οποία αντιμετωπίζουν οι Ρώσοι τους Ουκρανούς, παρόλο που πολλοί Ουκρανοί έχουν συγγενείς στη Ρωσία. Οι Ρώσοι συχνά περιφρονούν τους Ουκρανούς μετανάστες στη Ρωσία που δουλεύουν ως εργάτες και δεν μιλούν καλά ρωσικά. Η ιδέα ότι οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν Ευρωπαίοι τους είναι αφόρητη. Η πέμπτη ερμηνεία δίνει μεγάλη έμφαση στην ανασφάλεια της ρωσικής ελίτ. Οι τεράστιες μεταβολές που έχουν συντελεστεί τις τελευταίες τρεις δεκαετίες στο κατά κεφαλήν εισόδημα των Ρώσων πολιτών ερμηνεύουν σε μεγάλο βαθμό την ανασφάλεια που νιώθει η ρωσική πολιτική ελίτ, η οποία διακατέχεται από τον φόβο μιας ενδεχόμενης απώλειας της εξουσίας. Η ανασφάλεια, λοιπόν, αυτή της ρωσικής ελίτ, σύμφωνα με τον κ. Χουλιάρα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η σημαντικότερη από τις πέντε αυτές ερμηνείες.

Ο κύριος Χαράλαμπος Τσαρδανίδης διατύπωσε την επιφυλακτικότητά του για τις δυνατότητες των θεωριών των Διεθνών Σχέσεων. Οι αναλυτές είναι καλύτερα να υιοθετούν ένα διαφορετικό ή συνδυασμό συγκεκριμένων θεωρητικών προσεγγίσεων, ανάλογα με το διεθνές ζήτημα που θέλουν να

αναλύσουν. Αυτή τη δυνατότητα την προσφέρει η εκλεκτικιστική προσέγγιση. Κάθε θεωρία μπορεί να προσφέρει πιθανές εξηγήσεις και να ρίξει φώς σε ορισμένα σημεία της σκοτεινής μεριάς του φεγγαριού. Κατά τον κύριο Τσαρδανίδη η μεθοδολογική προσέγγιση της ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής μπορεί να εξηγήσει σε μεγάλο βαθμό τον πόλεμο στην Ουκρανία. Η ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής, όπως και ο νεοκλασικός ρεαλισμός δίνουν έμφαση στο σύστημα λήψης αποφάσεων και στο ρόλο των ηγετών. Μας επιτρέπει δε να προσδιορίσουμε εκείνη τη μικρή ομάδα της ηγεσίας μιας χώρας η οποία ακόμα και σε δημοκρατικές κοινωνίες είναι εκείνη που λαμβάνει αποφάσεις για τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Το κύριο ζητούμενο, λοιπόν, σύμφωνα με τον κ. Τσαρδανίδη, δεν είναι ούτε η πραγματικότητα του διεθνούς ή περιφερειακού συστήματος, ούτε οι εσωτερικές δομές του ρωσικού κράτους, αλλά ο τρόπος λήψης αποφάσεων. Προτείνει δε ότι η έρευνα πρέπει να εστιάσει περισσότερο στα πρόσωπα και στον μηχανισμό λήψης απόφασης της Ρωσίας. Η ρωσική ταυτότητα, όπως αυτή γίνεται διυποκειμενικά αντιληπτή από την κοινωνία και την κοινή γνώμη, λόγω της φύσης του καθεστώτος, δεν φαίνεται να διαδραματίζουν ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, αποδέχεται ότι ο ευρασιανισμός ως ιδεολογία, ο οποίος είναι διάχυτος στη ρωσική ελίτ, προκαλεί τη συσπείρωση της κοινής γνώμης γύρω από τον Πούτιν. Συνεπώς, η ρωσική ηγεσία διαθέτει την υποστήριξη του λαού και επαναπαύεται σ' αυτή. Ωστόσο, για να εξετάσουμε γιατί λήφθηκε η απόφαση της εισβολής, πρώτα οφείλουμε να στραφούμε στον εντοπισμό των πεποιθήσεων και των αντιλήψεων του Πούτιν και της ηγετικής ομάδας του Κρεμλίνου. Η απόφαση αυτή ουδεμία σχέση έχει με τις αναγκαιότητες που επέβαλλε το διεθνές σύστημα. Σε αυτό το κλειστό κύκλο των ληπτών αποφάσεων, θα υπήρχαν φυσικά και άτομα που είχαν αμφιβολίες ή και διαφωνίες με την απόφαση αυτή, τα οποία ωστόσο εξουδετερώθηκαν, καθώς υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι παρατηρήθηκε το φαινόμενο της ομαδοποιημένης σκέψης. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής, σύμφωνα με τον κ. Τσαρδανίδη, αποτελεί ο ισχυρός ρόλος του ηγέτη, ο φόβος αυτών που συμμετέχουν σε μια ομάδα, μήπως τυχόν εξοβελιστούν από αυτή. Ο Πούτιν φαίνεται να διακατέχεται από μια μυστικιστική αντίληψη ότι το πεπρωμένο του είναι να διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας και ότι πρέπει να αποκαταστήσει τη Ρωσία ως μια «αυτοκρατορία». Σε ένα αυταρχικό καθεστώς, λοιπόν, όπως αυτό της Ρωσίας, που ενυπάρχει ένας μικρός κύκλος ληπτών αποφάσεων, δεν υπάρχουν σταθερές δομές αποφάσεων, όπως υπήρχαν κατά την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης, και είναι λογικό να λαμβάνονται εξαιρετικά ριψοκίνδυνες αποφάσεις.